

V pomembnem bistvu možnih učnih vsebin zreducira sodelujočega mladega na uporabnika. Lahko seveda začnemo govoriti o izboljševanju uporabniške izkušnje, pač potegniti čim več iz ponujene priložnosti. Za kar je veliko prostora, vsaj ko gre za pridobitve za posameznika skozi sodelovanje v takšni aktivnosti. A zanemarjen je drug, prav tako pomemben vidik. Namreč sobivanje, soodločanje v družbi, ki bo imela dovolj kohezivnega tkiva, da se naše skupnosti ne spremenijo v bojišče vseh proti vsem.

VEČJI POUDAREK DRUŽBENI SOCIALIZACIJI MLADIH V MLADINSKEM DELU

Zato je na mestu prevetritev vseh učnih procesov v mladinskem delu ravno s stališča vrednot, za katere mislimo, da naj jih mladih v tem ali onem učnem procesu znotraj mladinskega dela spoznavajo, jih imajo možnost ponotranjiti in jim pri svojem vključevanju v procese (so) odločanja tudi konkretno slediti.

Z drugimi besedami, solidarnost v družbi je pomembna vrednota. A ne sme ostati le pri besedi in sklicevanju nanjo v tem ali onem primeru. Mladinsko delo ponuja priložnosti, da se mladi v skupini in v okviru tistega, kar počnejo, zavedo pomena solidarnosti. Brez solidarnosti med člani skupine v zelo konkretnih oblikah, če celoten proces jemljemo resno, bo težko organizirati in izpeljati mladinsko izmenjavo. Pa naj gre za pomoč posamezniku s strani preostalih članov in članic skupine, da bo izpeljal svojo prevzeto obveznost v projektu, ali celo za upoštevanje preprostega dejstva, da bi kakšna odločitev, čeprav sprejeta večinsko, pomenila izključitev katerega posameznika in posameznice, ki enostavno nima pogojev, da bi v okviru svojih zmognosti ali sposobnosti sledil večinski odločitvi. Za kohezivnost družbe – vsaj na daljši rok – preglasovanje v kakšni temeljni odločitvi, ni ravno dobra popotnica. Še posebno, če se takšno preglasovanje prevečkrat dogaja.

Enakopravnost ni le krilatica, da je dovolj reči, saj so vsi imeli možnost povedati svoje. V mladinskem delu naj bi se vrednote enakopravnosti lotili tudi tako, da poskrbimo, da ne ostajamo zgolj v okviru formalne enakopravnosti. Tudi zato, ker je polje mladinskega dela učno polje. Tudi zato govorimo o pozitivni diskriminaciji, katere namen je ravno to. Zagotoviti kolikor toliko skupne podlage, ki naj poskrbi, da zaradi te ali one ovire omogočimo čim bolj enakovredno vključevanje.

V bistvu je to članek o vlogi mladinskega dela, ki je morda dandanes premalo izpostavljena. S svojim delovanjem prispevati k družbeni integraciji mladih tako, da lahko spoznavajo smisel vrednot, ki si jih kot družba postavljamo na deklarativni ravni. Da lahko v življenju in sodelovanju z ostalimi mladimi doživijo smiselnost teh vrednot za njihovo skupnost, pa čeprav je le delujoča skupina mladih v kontekstu mladinskega dela. Kajti če nismo teh vrednot sposobni uveljaviti v skupini prijateljev, kako jih bomo v širših skupnostih.

A takšno vlogo mladinsko delo lahko igra le, če mladih k sodelovanju ne nagovarja kot uporabnike, jim ne nudi le storitev, temveč je predvsem prostor, v katerem se mladi lahko skozi izvajanje aktivnosti in skozi organiziran proces udejanjijo.

Pri čemer ne gre le za splošne vrednote družbe, v kateri želimo živeti, pač pa tudi bolj specifične vrednote, ki so možne – in še več – ki so dobrodošle znotraj širšega okvira demokratičnih vrednot tako v slovenski kot evropski družbi. Kajti tudi to je dejstvo, da naše družbe niso monolitni, da je njihova pluralnost v tem ali onem pač dejstvo in da je tudi pluralnost vrednota, ki se odraža skozi marsikatero bolj specifično vrednoto. Recimo pravico do izražanja. A zopet tudi ta ni absolutna.

S tem pridemo do ambivalentnosti današnjih družb, ki zahtevajo vedno vnovično vzpostavljanje odnosa do marsičesa, enkrat v teh okoliščinah, drugič v drugih. Tu je lahko zgolj ta široki okvir vrednot tudi edino vodilo, ki bo združevalo po tem ali onem zelo različne poglede v družbi.

Zato morda mnogo bolj kot kadarkoli, potrebujemo mladinsko delo, ki bo odraščajočemu posamezniku s svojo vzgojno in učno dimenzijo pomagalo do oblikovanja lastne, pa naj bo politične, družbene ali še kakšne identitete, ki bo spodbujalo njegovo vključevanje v družbene dialoge o tem ali onem, kar je pomembno za razvoj družbe, in ki bo pomagalo vedno znova iskati takšne odločitve v družbi, ki bodo s svojimi posledicami zadovoljile čim širši krog družbe. In bo to omogočalo tudi čim večjemu številu odraščajočih posameznikov.

ZAKAJ JE POLITIČNA PARTICIPACIJA MLADIH

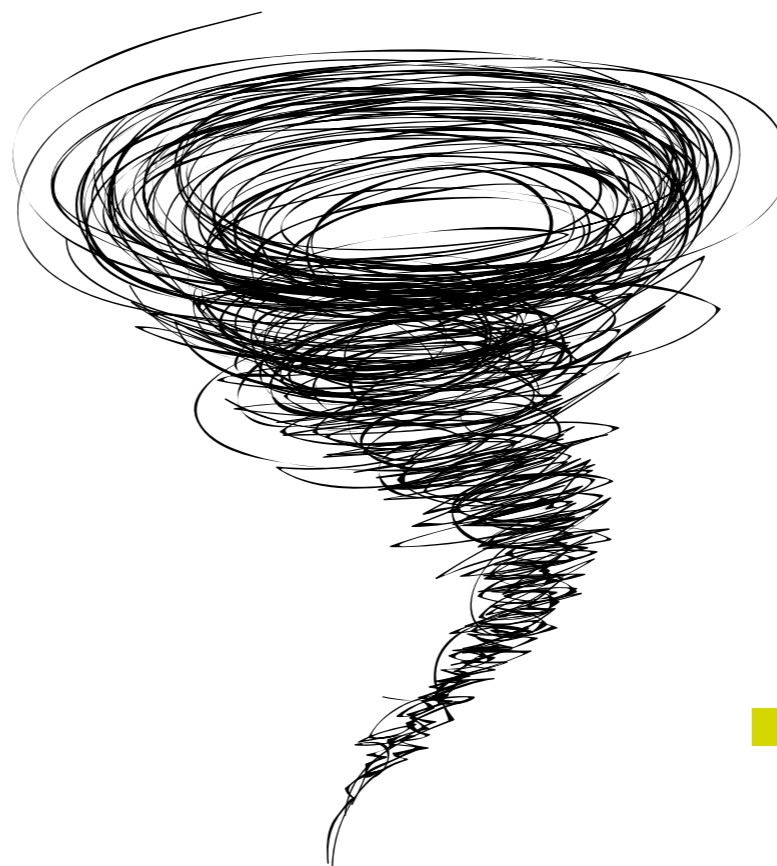
KLJUČNEGA POMENA ZA PRIHODNOST DEMOKRACIJE?

dr. Tomaž Deželan,
izredni profesor
Fakulteta za družbene vede,
Univerza v Ljubljani

Kot je Madison navedel v znanem Federalističnem spisu št. 51, je treba omogočiti nadzor nad dejanji vlade, saj ne moremo pričakovati, da bi bili tisti na oblasti ali tisti, ki se jih upravlja, državljansko krepostni (angeli). Volitve in druge oblike politične udeležbe lahko štejemo kot eno takih (zunanjih) vrst nadzora. Zakaj je potem participacija mladih sploh pomembna, če se lahko vlado nadzoruje prek participacije vseh ljudi?

Poleg očitnih normativnih skrbi, povezanih z družbeno pogodbo in soglasjem tistih, ki se jih upravlja, je to vprašanje pomembno z različnih vidikov. Če si demokracijo razlagamo kot upravljanje ljudi, potem postane vprašanje tega, kdo sodeluje v političnih odločitvah, sama narava demokracije (Verba in Nie, 1972: 1). V situaciji, kjer sodeluje malo ljudi ali kjer določene skupine nimajo pravice odločanja, ni veliko demokracije. Gledano s tega vidika je višja raven participacije na splošno povezana z višjo ravno demokracije.

Participacija državljanov zagotavlja najboljši mehanizem za izražanje interesov in ima med državljani izobraževalno vlogo. Za nekatere (npr. O'Neill, 2009: 7) predstavlja ključni mehanizem, prek katerega državljani vplivajo na odločevalce, zaradi česar je neposredno povezana z odzivnostjo vlade.

Ne glede na razprave o najprimernejšem modelu demokracije (glej Held, 2006) je politična participacija nujen pogoj za obstoj demokratične politične identitete in je navedena tudi kot eden od vodilnih principov Splošne deklaracije o volilnih pravicah, obenem pa jo spodbujajo številni mednarodni sporazumi (glej ICPD, 2014: 2). Čeprav je politična participacija vedno bila in je predpogoj za vsak demokratičen sistem, to ni rešitev za vse človeške težave (Held, 2006: ix), saj ponuja samo soglasje tistih, ki se jih upravlja, kot najbolj privlačno načelo legitimnosti in podlago za politično ureditev.

Macedo in drugi (2005: 4–6) so predložili nabor sodobnih argumentov, ki podpirajo pomen široke participacije državljanov v demokratičnih državah:

Prvič, široka državljanska angažiranost izboljšuje kakovost demokratičnega upravljanja. Poznavanje interesov ljudi je bistvenega pomena za demokratično odločanje, preference državljanov pa so običajno predstavljene z različnimi modeli udejstvovanja: glasovanje, participacija na shodu, pisanje politik, prostovoljno

delo ali druge oblike udejstvovanja. Sicer je strokovno znanje v politiki in javni upravi pomembno, vendar lahko državljanji z organizacijo znanja in zapisovanjem preferenc politične skupnosti veliko prispevajo k izboljšanju kakovosti javne politike. Strokovnjaki trdijo, da bo oblikovanje in izvajanje javne politike prispevalo k boljši, bolj prodorni in legitimni politiki, če ima javnost dovolj informacij, sredstev, časa in priložnosti za razpravo, da lahko sodeluje v tem procesu (ibid.). Levine (2007: 30) poudarja, da je široka politična participacija prisotna v najuspešnejših skupnostih, v tistih z najvišjim življenjskim standardom in najboljše delujočimi ustanovami, tudi ko upoštevamo ekonomske dejavnike.

Drugič, participacija lahko izboljša kakovost življenja državljanov. Participacija ima sama po sebi vrednost, ker naj bi samoupravljanje ljudi vključevalo razvijanje različnih človeških sposobnosti in je samo po sebi plemenit podvig. V očeh državljanskih republikancev je participacija sama po sebi cilj in nekaj dobrega, ker je politična participacija interakcija ljudi, ki imajo različne poglede na določeno temo (glej Arendt, 1958: 57). Participacija (ali dobro življenje) v politiki v bistvu velja za dostojanstveno in dragoceno, veliko bolj kot proizvodnja in potrošnja (Levine, 2007: 37). Po mnenju mnogih (glej Macedo et al., 2006: 5) lahko participacija državljanje ozavešča in spodbuja k temu, da širijo svoje razumevanje in zmoglosti. Tudi če upoštevamo obstoj pomembnih kompromisov in če priznamo, da ljudje pogosto živijo dobro in izpolnjeno življenje brez političnega udejstvovanja, naj bi bila participacija še vedno del dobrega življenja, pri čemer naj bi dopolnjevala druge dragocene dejavnosti in naj jih ne bi ogrožala. Mill (glej Levine, 2007: 41) trdi tudi, da je participacija oblika skupnega učenja, ker sprejemanje obvezujočih javnih odločitev krepi aktivne sposobnosti državljanov, izboljšuje njihovo presojo in jim podaja dobro znanje o temah, ki jih morajo obravnavati.

Tretjič, Macedo in drugi (2005: 5) izpostavljajo pomen participacije v prostovoljnih in neprofitnih orga-

nizacijah kot obliko zagotavljanja različnih izdelkov in storitev, ki jih ne moreta zagotoviti država ali trg. Trdijo, da je višja raven participacije, še posebej članstvo v skupinah in sodelovanje v družbenih omrežjih, povezana z večjim zadovoljstvom s kakovostjo življenja tako samih posameznikov kot tudi skupnosti. Ko državljanji sodelujejo in se ukvarjajo z drugimi, bi morala biti njihova življenja in skupnosti, v katerih živijo, zaradi tega boljši. Levine (2007: 34) to na primeru ameriških družin iz srednjega razreda prikaže tako, da prepoznava organiziranje skupnosti – in ne premoženje – kot ključni sestavni del, ki pomembno vpliva na kakovost življenja posameznikov.

Nazadnje, pogoj demokratičnega življenja ni izpolnjen z dejstvom, da vladavina ljudstva zagotavlja najodličnejšo obliko upravljanja, temveč nakazuje tudi na to, da je vlada legitimna, ko ljudstvo kot celota sodeluje v svojem samoupravljanju. V primerih, ko so pomembne skupine državljanov bistveno manj aktivne in vplivne kot druge, so pogoji za kolektivno samoupravljanje izbrisani, politični red pa trpi zaradi pomanjkanja legitimnosti. Pojem demokracije kot upravljanja, pri katerem so predstavljeni interesi ljudstva kot celote, je nenehno pod vprašajem zaradi obilice dokazov, ki kažejo na to, da se politične ustanove najbolj odzivajo na tiste, ki se mobilizirajo (Macedo et al., 2005: 6). Pojem vlade za vse izgine, ko se mobilizirajo samo ozki in specifični interesi ali ko so pomembni sektorji politične skupnosti izključeni.

ALI SMO PRIČA SPLOŠNI EROZIJI V POLITIČNI PARTICIPACIJI?

Nismo priča krizi politične participacije, temveč smo v krizi participacije v formalni institucionalni politiki.

– Therese O'Toole, Univerza v Bristolu, 27. 2. 2015

Politična participacija je zelo dinamičen družbeni pojav, kar se odraža tudi v tem, da se mladi vedno bolj odmikajo od tradicionalne politike in njenih struktur (Riley et al., 2010). Trenutno smo priča hitremu preoblikovanju političnega prizorišča (Lam-

prianou, 2013). Toda to ne pomeni, da je upad volilne udeležbe in drugih tradicionalnih oblik participacije del splošne erozije politične participacije (Moyser, 2003: 179; Verba et al., 1995: 71). Samo število ljudi, ki sodelujejo v stavkah in demonstracijah, podpisujejo peticije, izražajo skupno solidarnost, izvajajo politično potrošništvo in sodelujejo v drugih oblikah netradicionalne politične participacije, kaže na to, da pravzaprav ne živimo v dobi politične apatije in da ne gre za to, da bi se državljanji preprosto umikali v zasebno sfero (Rosanvallon, 2008: 19). Na ta širši trend kažejo protesti 15-M v Madridu, protesti v parku Gezi, protesti na trgu Tahrir v Istanbulu, študentski protesti na Hrvaškem, protesti proti šolninam v Združenem kraljestvu in številni drugi. V zadnjih desetletjih smo bili priča vse večjemu

valu političnih protestov ali protestne politike (glej Norris, 2002; Dalton, 1996; 2009).

Ta val protestne politike se odraža v tem, da državljanji podpisujejo peticije, se pridružujejo bojkotom in se udeležujejo zakonitih demonstracij. Druge oblike participacije, ki se nagibajo k izzivanju meja zakonitosti, so manj pogoste. To dobro odražajo podatki študije EVS, saj prikazujejo veliko pogostost podpisovanja peticij ter zmerno prakso bojkotiranja in zakonitih demonstracij. Participacija v neuradnih stavkah ali okupaciji stavb ali tovarn je zelo redka. Oblika protestne politike, ki je najbolj uveljavljena pri mladih, se od države do države razlikuje v skladu z demokratično tradicijo države, kulturnimi posebnostmi in določenimi

drugimi spremljevalnimi dejavniki. Na Hrvaškem so mladi veliko bolj aktivni pri peticijah kot preostalo prebivalstvo, medtem ko se bodo mladi v Gruziji bolj verjetno udeležili zakonitih demonstracij. Rezultati za netradicionalne oblike participacije prvič v naši analizi kažejo enako ali celo višjo stopnjo participacije mladih v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami in povprečnim prebivalstvom.

Kljub temu je še vedno malo dokazov za domnevni splošni vzorec mladih, po katerem naj bi bili ti dosledno bolj aktivni od drugih starostnih skupin v netradicionalnih oblikah participacije, kot so navedli Barnes in sodelavci (1979) in je široko sprejeto v akademski skupnosti. Mladi v Veliki Britaniji na primer za povprečjem prebivalstva zaostajajo tudi v obravnavanih neo-

bičajnih oblikah politične participacije. To je mogoče razložiti na dva načina. Na eni strani Putnam (2000) trdi, da zmanjšujoči se socialni kapital mladih vodi v upad politične participacije in dejavnosti združevanja. Po drugi strani pa je to lahko znak, da se politična participacija razvija (glej Norris, 2002; Dalton, 2009). Če priznamo, da je dejavnost združevanja evropskih mladih na nezaželeni ravni – članstvo v športnih klubih je daleč najpogostejša dejavnost združevanja –, lahko to dejansko razkrije dinamično in razvijajočo se naravo politične participacije kot družbenega pojava (Lamprianou, 2013), ki se je za raziskovalce in akademike izkazal za stalno premikajočo se tarčo. V zadnjih nekaj desetletjih se je repertoar razpoložljivih dejavnosti za sodelovanje v političnem procesu dramatično spremenil in se med političnimi skupnostmi razlikuje. Pravzaprav smo priča diverzifikaciji dosega, oblik in ciljev političnega izražanja (Rosanvallon, 2008).

ALI JE TREBA REVIDIRATI KONCEPT POLITIČNE PARTICIPACIJE?

Zgoraj omenjena diverzifikacija dosega, oblik in ciljev političnega izražanja skupaj z vzponom protestne politike pomeni, da je na začetku navedena definicija politične participacije – ki se še vedno pretežno uporablja v strokovnih in akademskih besedilih – postala zastarela. Norris (2002: 215) trdi, da je bil politični aktivizem znova izumljen prek diverzifikacije vzvodov, repertoarja in ciljev političnega delovanja:

Novi vzvodi – kolektivne organizacije, ki strukturirajo politično delovanje – so se začeli pojavljati v obliki (novih) družbenih gibanj, ki so se razlikovala od tradicionalnih oblik političnih organizacij (npr. političnih strank, sindikatov, skupin za izvajanje pritiska) z vidika bolj pretočnega članstva in argumentativne politike z uporabo širokega nabora kolektivnega delovanja (Marsh et al., 2007: 9).

Diverzifikacijo repertoarja – dejanj, ki se uporabijo za politično izražanje – sta povzročila ponovno odkrivanje in oživljanje starejših oblik ukrepov (npr. ekonomskih bojkotov), lahko pa je

bila tudi posledica tehnoloških inovacij s poudarkom na razvoju informacijske in komunikacijske tehnologije (IKT) (npr. spletni aktivizem, družbena omrežja, pisanje blogov) (ibid.: 9–10).

Spreminjanje ciljev političnega delovanja – politični akterji, na katere poskušajo vplivati udeleženci – označuje spremembo politične moči in avtoritete v sodobnih družbah, kjer nacionalna država kot primarna tarča ukrepov izgublja svoj primat v korist različnih nadnacionalnih javnih in zasebnih sredstev (ibid.: 10).

Obenem številne študije kažejo, da se pojavlja nova vrsta državljanov (npr. Dalton, 2009; Inglehart in Welzel, 2005; Norris, 2002). Ti državljani so manj kolektivistični in bolj individualistični, ciljno usmerjeni in angažirani. Jasno je, da imajo nove generacije mladih manj političnega znanja, politika jih manj zanima, v politiki so manj učinkoviti, manj verjetno pa je tudi, da bodo sodelovali v tradicionalnih oblikah politike. Hkrati pa je večja verjetnost, da bodo člani neformalnih skupin, vključeni v protestno politiko kot rezultat rastočega političnega nezadovoljstva in odtujenosti ter osredotočeni na specifične teme ali politična vprašanja (za podroben pregled glej Marsh et al., 2007: 10–17).

S tem, ko politično identiteto in odnose mladih vedno manj oblikujejo njihove socialne vezi z družino, soseso, šolo ali delom, bolj pa jih oblikuje način, na katerega sodelujejo v družabnih omrežjih, ki jih soustvarjajo, lahko opazujemo fenomen mrežnega individualizma, v katerem imajo internet in še posebej družbena omrežja osrednjo vlogo pri političnem angažiranju posameznikov (Rainie in Wellman, 2012). Propad vestnega mladega državljanja je tako dolgoročen proces, ki ga oblikujejo širše ekonomske in družbene sile, za katere je značilen bolj individualiziran, samorealiziran in kritičen posameznik, ki mu Loader in sodelavci (2014: 145) pravijo omreženi državljan. Za te državljane je bolj verjetno, da bodo sodelovali v nehierarhičnih omrežjih, da so usmerjeni na projekte in da so družbena omrežja platforma za njihove medosebne odnose. Njihove zgodovinske referenčne točke so manj povezane z modernim socialnim kapitalizmom in bolj z globalnim kapitalizmom informacijskih omrežij (ibid.). Tu je treba poudariti, da ti omreženi mladi državljani ne pred-

stavlajo popolne diskontinuitete v smislu državljanstva na osnovi dolžnosti. Morda bodo izvajali dejanja, ki spominjajo na tradicionalno politiko, svojo identiteto realizirali skozi žive izkušnje (tudi s prekinitvijo prevladujočega diskurza vestnega državljanstva), vendar pa ne živijo v vakuumu moči – omrežja izkazujejo nove regulativne norme za vključenost in izključenost (ibid.).

Marsh in sodelavci (2007: 4) tako trdijo, da je ozka definicija politične participacije, ki jo predlaga osrednja literatura, posledica ozkega in vsiljenega pojmovanja političnega, ki ne razišče definicije političnega pri mladih. Zato zanašanje na kvantitativne metode raziskovanja kot osrednji pristop k raziskovanju politične participacije ne vključuje razmišljanja mladih o politiki, nepravilno povezuje neparticipacijo v predpisanem obsegu dejavnosti z apatijo, vsiljuje razkorak med javnim in zasebnim ter tako ne upošteva politike zasebne sfere in ne daje dovolj pozornosti strukturnim značilnostim (npr. političnemu sistemu), ki oblikujejo participacijo (ibid.: 4–5).

Če za opredelitev tega, kaj je politično in kaj je politična participacija, uporabimo širše koncepte, pridemo do razkritja, da si mlade pogosto napačno razlagamo kot apatične. Vedno večja količina podatkov kaže na to, da se mladi posamezniki pravzaprav nikoli niso umaknili iz politike ali postali neaktivni, temveč so prevzeli drugačne oblike sodelovanja. Uvedba mikropolitčnega delovanja, elementov potrošniškega državljanstva (Pattie et al., 2004) in politike identitete (Norris, 2002) je privedla do razkritij o kompleksnosti politične participacije sodobne mladine. To še dodatno razširi koncept politike kot žive izkušnje, ki se osredotoča na proces namesto na formalna politična prizorišča (glej Marsh et al., 2007: 24–29).

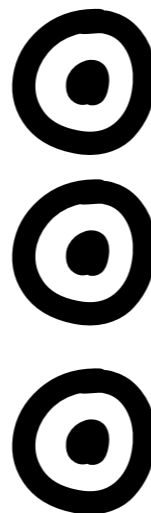
Ne glede na to, kako razširimo našo definicijo politične participacije in vsega političnega, je jasno, da neparticipacija ni samo sopomenka za apatijo, kot pogosto nakazujejo prevladujoče raziskave in politiki. Snell (2010) je analizirala kategorijo v politiki neaktivne oziroma apolitične mladine in prišla do poučnih zaključkov. Poleg političnih in delno političnih skupin mladih, ki so izrazile nekaj ali veliko zanimanja za politiko in so občasno ali pogosto sodelovale pri političnih dogodkih, je opredelila štiri posebne skupine

v politiki neaktivnih mladih: apatične, neobveščene, nezaupljive in tiste brez občutka moči (glej Snell, 2010: 268–279). Posameznikom v skupini apatičnih ni bilo mar za politiko in jih ta sploh ni zanimala, obenem pa tudi niso imeli motivacije za aktivnost v državljanstvu. Skupino neobveščenih so sestavljali mladi, ki jim prav tako ni bilo mar za politiko in jih ta ni zanimala, vendar so menili predvsem, da ne vedo dovolj o politiki, da bi v njej sodelovali. V nasprotju z neobveščenimi je skupina nezaupljivih posameznikov veliko vedela o politiki in jih je ta zanimala, vendar v politiki niso sodelovali zaradi pomanjkanja zaupanja v politike in politični sistem. Zadnja skupina v politiki neaktivnih mladih, mladi brez občutka moči, je bila tudi dobro obveščena o političnih vprašanjih in je pogosto izražala politična stališča, vendar je mislila, da s sodelovanjem v političnem sistemu ne more spremeniti ničesar, zaradi česar je imela občutek, da nima moči.

Zgoraj opisana tipologija političnega udejstvovanja je močan opomnik, kako nepremišljeno je, da politično neaktivno mladino opredelimo kot apatično – ne glede na definicijo političnega. Razčlenjenost te kategorije posameznikov, ki se ji navadno pripisuje pomanjkanje zanimanja za politiko, kaže na to, da mladi k politiki pristopajo z več ali manj informacijami, več ali manj zaupanja v politične ustanove in politike, več ali manj občutka moči in več ali manj občutka državljanstva dolžnosti (Snell, 2010: 282). Vsaka skupina zato odraža drugačen nabor lastnosti in jo je treba obravnavati drugače. Hkrati pa to tudi

izpostavi potrebo po osredotočanju na strukturni vidik neparticipacije mladih v tradicionalni politiki (glej tudi Marsh et al., 2007: 10). Skeptičnosti Russella Branda in podobnih, ki nikoli niso volili, vendar jih močno zanimajo politična vprašanja, ki vplivajo na njihovo vsakdanjo življenjsko izkušnjo in njihove normativne vidike (Loader et al., 2014: 143), zato ne smemo označiti s pomanjkanjem zanimanja, temveč jih moramo prepoznati kot nastajajočo skupino omreženih mladih državljanov, ki so skeptični do politikov in osrednjih političnih ustanov.

Arendt, H. (1958). *The human condition*. Chicago: University of Chicago Press.
 Bartels, L. B. (2000). *Partisanship and Voting Behavior, 1952–1996*. *American Journal of Political Science* 44: 35–50.
 Dalton, R. J. (1996). *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Chatham: Chatham House.
 Dalton, R. J. (2009). *The Good Citizen: How a Younger Generation is Reshaping American Politics*. Washington: CQ Press.
 Held, D. (2006). *Models of democracy* (3. izdaja). Cambridge, VB: Polity Press.
 Inglehart, R., in C. Welzel. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge, VB: Cambridge University Press.
 International Conference on Population Development (ICPD) (2014). *Thematic Paper: Leadership and*

Meaningful Participation. Dostopno na: http://icpd-beyond2014.org/uploads/browser/files/leadership_and_meaningful_participation.docx
 Lamprianou, I. (2013) *Contemporary Political Participation Research: A Critical Assessment*. V: Dēmētriou, K. N. (ur.), *Democracy in transition political participation in the European Union*. Heidelberg: Springer-Verlag.
 Levine, P. (2007). *The future of democracy: developing the next generation of American citizens*. Medford: Tufts University Press.
 Loader, B. D., A. Vromen in M. A. Xenos. (2014). *The Networked Young Citizen: Social Media, Political Participation and Civic Engagement*. *Information, Communication & Society* 17(2): 143–150.
 Macedo, S. et al. (2005). *Democracy at risk: How political choices undermine citizen participation and what we can do about it*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
 Madison, J. (1788). *The Structure of the Government*

Must Furnish the Proper Checks and Balances Between the Different Departments. *The Federalist No. 51*. Dostopno na: <http://www.constitution.org/fed/federa51.htm>
 Marsh, D., T. O'Toole in S. Jones. (2007). *Young People and Politics in the UK: Apathy or Alienation?*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
 Moyser, G. (2003). *Political Participation*. V: Axtmann, R. (ur.), *Understanding democratic politics: An introduction*. London: SAGE.
 Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge, VB: Cambridge University Press.
 O'Neill, B. (2009). *Democracy, Models of Citizenship and Civic Education*. V: Print, M. in H. Milner (ur.), *Civic education and youth political participation*. Rotterdam: Sense Publishers.
 Pattie, C., P. Seyd in P. Whiteley. (2004). *Citizenship, Democracy and Participation in Contemporary Britain*. Cambridge, VB: Cambridge University Press.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
 Rainie, H. in B. Wellman. (2012). *Networked: The New Social Operating System*. Cambridge, Mass: MIT Press.
 Rosanvallon, P. (2008). *Counter-democracy: Politics in an age of distrust*. Cambridge, VB: Cambridge University Press.
 Snell, P. (2010). *Emerging Adult Civic and Political Disengagement: A Longitudinal Analysis of Lack of Involvement with Politics*. *Journal of Adolescent Research* 25(2): 258–287.
 Verba, S. in N. Nie. (1972). *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper and Row.
 Verba, S., K. L. Scholzman in H. E. Brady. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.